

Jarosław Karzarnowicz

Wpływ języka polskiego na język starobiałoruskiej "Kroniki Bychowca"

Acta Polono-Ruthenica 14, 405-413

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jarosław Karzarnowicz
Gdańsk

Wpływ języka polskiego na język starobiałoruskiej *Kroniki Bychowca*

Latopisarstwo na Rusi zachodniej (białorusko-litewskiej) pojawiło się około XV wieku i kontynuowało średniowieczne tradycje piśmiennicze Rusi Kijowskiej. *Kronika Bychowca* jest ostatnim pełnym odpisem latopisów białorusko-litewskich. Nazwę swoją otrzymała od nazwiska Aleksandra Bychowca, szlachcica i historyka amatora z okolic Grodna, który ją odkrył i przekazał historykowi Litwy Teodorowi Narbutowi. Narbutt opublikował kronikę w transkrypcji łacińskiej w 1846 r. w dziele *Pomniki do dziejów litewskich pod względem historycznym, dyplomatycznym, geograficznym, statystycznym, obyczajowym, archeograficznym itp.* Po publikacji oryginał zaginął, a wielu posądzało Narbutta o to, że sam napisał tę *Kronikę*¹. W 1907 r. została opublikowana w 17 tomie *Pełnego zbioru latopisów ruskich*, potem ponownie w tomie 32 tego zbioru w roku 1972. W 1971 r. ukazał się przekład litewski.

Zabytek pisany jest w oryginale po rusku cyrylicą. Jak już wspomniałem, oryginał zaginął, dlatego istnieją tylko odpisy w transliteracji łacińskiej. W 2007 r. Lilia Citko podjęła próbę rekonstrukcji cyrylickiej wersji tego utworu².

Kronika powstała w końcu XVI lub na początku XVII wieku w południowo-zachodniej Białorusi, w rejonie Nowogródka i Słucka, w środowisku książąt Słuckich Olelkowiczów. Nie ma początku ani końca, pisana jest językiem stanowiącym swoistą mieszankę języka cerkiewnosłowiańskiego i polskiego. W niniejszym opracowaniu skupię się na funkcjonowaniu polonizmów w zabytku. Przez polonizm rozumiem tu każdy wyraz lub konstrukcję o pochodzeniu polskim oraz leksem ogólnosłowiański (lub ruski) o polskiej postaci fonetycznej, polskiej formie gramatycznej lub polskiej składni. Osobno omówione zostaną tu pojedyncze leksemy, osobno frazeologizmy i konstrukcje składniowe.

¹ K. Chodynicki, *Ze studiów nad dziejopisarstwem rusko-litewskim*, „Ateneum Wileńskie” 1926, z. 10–11, ss. 388–401.

² Por. L. Citko, *Kronika Bychowca na tle historii i geografii języka białoruskiego*, Białystok 2007 (rekonstrukcja tekstu i wersja transliterowana przez Narbutta na stronach 384–509).

Pod względem tematycznym do polonizmów należą tu przeróżne leksemy dotyczące terminologii politycznej, prawnej, ustroju państwa, życia społecznego, duchowego, religijno-wyznaniowego, słowem – realiów życia w Wielkim Księstwie Litewskim, ale też praktycznie i każdej innej dziedziny życia. Elementy zapożyczone z polskiego nie są świadectwem wpływów wyższej kultury jako dublety formacji rodzimych, lecz stanowią nieodłączną część systemu leksykalnego języka omawianego zabytku. Przyjrzyjmy się zatem zapożyczeniom polskim. W 1 grupie słownictwo polityczno-prawne i społeczne oraz religijno-wyznaniowe: k. 1 *szlachta*, *gerb*, k. 3 *Panstwo Litowskoje*, k. 4 *panowe radni*, *panowe* (leksem bardzo często występujący, poświadczony 25 razy), k. 8 *biskup*, *proboszcz Wirzański*, k. 9 *mnich*, *mniszkeski czyn* (tylko w odniesieniu do zakonów rzymskokatolickich, równolegle występuje też czerneczeski czyn prawosławny), k. 14 *komornik*, *komora*, *marszałok*, k. 18 *zwestowanie Matki Bożej*, *kłiasztor*, k. 20 *mnich*, *franciszkanin*, k. 22 *kłiasztor*, *mnichow*, *kryż*, k. 29 *koronacja*, *korolewna*, *arcybiskup*, *biskup*, *rada*, *kanoniki*, *zakon swiatogo Franciszka*, k. 40 *dworny getman*, *msza*, k. 43 *papeż*, k. 44 *szlachectwo*, *szliachta*, *zakrysteiny*, k. 48 *rożai szliachecki*, *chłopski*, k. 49 *kapłan*, k. 51 *marszałok ziemski*, k. 52 *namiestnik*, *paddani*, k. 56 *ułan*, k. 57 *seim walny* (kilkakrotnie w użyciu), *podskarbi*, k. 63 *prelat*, *kaplica*, k. 64 *kardynał*, k. 65, 77 *getmanstwo* ‘urząd hetmana’, k. 65 *raica*, k. 68 *podczaszy*, k. 74 *województwo* ‘urząd’.

Pozostałe leksemy stanowią tzw. słownictwo ogólne; ciekawe, że znajdują się tu różne części mowy – są rzeczowniki, przymiotniki, czasowniki, przysłówki, zaimki, przyimki: k. 1 *wyspa*, k. 2 *rownina*, *rozmaity*, *rożny*, *rożay*, *naiperwej*, *sarna*, *niepospolity*, *pospoł*, *słońce*, *łaskaw*, *panowaty*, k. 3 *meistce*, *mestco*, *mieistce*, *grywali*, *włoskim (jazykom)*, *szkoda*, *sedeli*, k. 4 *mocy bojaczysia*, *spustoszena*, *iż*, k. 5 *sprawowali*, *łaskaw*, k. 6 *walku*, *ledwo*, *chował*, k. 7 *(s)potkał*, *srebro*, k. 8 *wojewanie*, *pohaństwo*, *synowcy*, k. 10 *walki*, *walk (mnogo)*, *palit (mnogokrot)*, *meszkał*, *porada*, *ale*, *iżby*, k. 11 *zmertwych wstanie*, *stolec*, *obfitosti*, *zyskiwał*, k. 12 *kronika*, *okrutniiszy*, *meszkaiuczy*, k. 13 *zabity*, *bezpecznie*, *oiczyzna*, *dorosły*, k. 14 *oblicze*, *wzrost*, *cudnie*, *pańskaja*, *cnota*, *dorodnoje*, *sprawa*, *zachowanie*, *sprawca*, *z pokolenia*, *z rodu*, *powstaty*, *wmocniajuczy*, *zbili*, *wmowa*, *z soboju*, k. 15 *spustoszył ziemi*, k. 16 *moc*, *hospodar*, *hospodara*, *zmowiwszy sia*, k. 17 *znaiden*, *gorod stołeczny*, *zbudowwszy*, *stolec*, *poiman*, *sprawedliwy*, *zyskiwat*, *panowat*, *fortunliwie*, *splodył*, *małżenski stan*, *poszłubyt*, *czystost*, k. 21 *walczył*, k. 23 *parobok*, *niewolny*, k. 24 *skarb*, *z skarbow*, k. 25 *ruszyt*, *osadit*, k. 26 *vsadyt*, *weża*, *pomszczat* – *pomszczaia*, *mowiaczy*, *doradyt*, *żonka* – *żonki*, *żonce*, *zostatysia*, *ujednat*, k. 27 *panien*, k. 28 *tizba*, *dotkut sia* – *dotknuł sia*, *toboł*, *nagle*, *niepocztywie*, *kazał*, *pierwei*, *małżo-*

nok – małżonkom, okrucieństwo, skażenie, k. 30 *brat stryjeczny, rożony brat*, k. 31 *rozbegli sia, inny, został sia*, k. 32 *Zofija*³, *weselije, inny, pryprawa, dieło (działo), zakopat, zabit, tur*, k. 35 *dobytok, oksamity, dawny, recz (rzecz), woio-wat, okup – okupu*, k. 36 *niezgoda, zjednat, sestryczna*, k. 37 *gańba, cudnieiszy, mocnaja, zmowiti, znamienity*, k. 38 *rozmowa, aby, dbat*, k. 40 *powpadat, poła-mat, obraziti sia, prygodat, zdradliwy, ratunok, mistr, kuntor*, k. 42 *łowy, żubry, potecha, muszkatel, jałowica, uczta*, k. 43 *zrozumet, wezwał k sobe, walecznyi, namowit (k czemu) zbratyt sia*, k. 44 *powinien, spryjaty, żałował*, k. 45 *bratanok, polecac, smety, sławetny, przyzwolit, podług*, k. 47 *utopit*, k. 48 *zwłaszcza, mor-derstwo, karat, okrutny*, k. 49 *zbroja, msza, sluchat, kochat sia, kazat, wymowia-ty, uczynki, miłostnik, szyja*, k. 53 *siekiera, ubiraty sia, czy, lepszy, rannyi*, k. 54 *rozmyślił sia, łaskawie, pilno, włożył*, k. 55 *zjehat, umysł*, k. 57 *wdiacznie, doswiadczenie*, k. 60 *porażka*, k. 61 *pochowat*, k. 62 *pomocen, ratowat, miesz-kał, gold, wieczny mieszkawat, pożytki, mieszkaty, choroby, uzwat*, k. 64 *derżaw-ca, zapusty, należyt, matka, sztokolwiek, tajemnica*, k. 65 *konno, zbroino, Ol-bracht, koszulia, najwyższy, mocno, stołeczny, zachowat sia, pewno*, k. 66 *zwyteżyt, odpora, zapis, bukowina, ledwo, dbajuczy*, k. 69 *domnimat ? domnie-mać, żywy, odpowiedni*, k. 70 *odprawit, woio-wat*, k. 72 *na protywk, półtora sta*, k. 73 *gronostaj*, k. 75 *zbroinyj, potonut, upad (= upadek?), alechmy, pastyr, powinienom, natychmiest*, k. 77 *potegnut (pociągnąć), gata (2 gaty czerez reku), dieło, rusznica, nailepszy, zbroia*.

Zapóżyczenia polskie są często na różne sposoby adaptowane do ruskiego systemu fonetycznego, ale wiele jest też form nieadaptowanych, wyrazy są zapo-życzane w niezmienionej postaci, czemu sprzyja genetyczna bliskość obu języ-ków. W pierwszym przypadku dochodzi do substytucji fonetycznej i w miejscu fonemów polskich używa się ich białoruskich odpowiedników, kontynuujących tę samą formę prasłowiańską:

k. 1 *rożai* ($\dot{z} \leq *dj$, pol. *dz*, w tekście użyty 11 razy w różnych formach gramatycznych na kartach 2, 14, 48, 49, 77 i raz w polskiej postaci *rodzai – z rodzaju*, k. 13), k. 1 *na połnoc* ($\check{c} \leq *kt'$, pol. *c*), k. 2, 8 *ofira* ($i \leq *ě$), k. 4, 12 *powit* \in *pověť* ($i \leq *ě$, na karcie 4 też postać polska *powiet*), k. 5, 40 *zwytiażstwo* ($a \leq *e$, ale poświadczona jest również forma z czystą denazalizacją $e \leq *e$: *zwyteżstwo*, k. 6, 15, 28, 60, 66, a nawet *zwyteżstwo* k. 7), k. 42 *rażu* (por. *radzę, ź* $\leq *dj$), k. 8, 22, 26, 33, 36, 37, 38 *mowiaczy* (pol. *mówiacy, č* $\leq *tj$), k. 2, 5, 12 *meszkaiuczy* (= *mieszkający, jw.*). To samo zjawisko obserwujemy

³ Imię to powstało na zasadzie kontaminacji cerkiewnej i polskiej postaci Sofija/Zofia.

w innych miejscach: k. 2, 4, 5, 7, 10, 13, 14, 17, 18, 44 *panuiuczy*, k. 14 *wzmocniaiuczy*, k. 43, 61 *żedaiuczy*, na k. 60 *žadaiuczy* (pol. *żądać*, psł. **žędati*)⁴, k. 44, 57 *życzeczy*, k. 1, 14, 60, 66 *baczeczy* (pol. *baczyć*). Od każdego czasownika zapożyczonego z języka polskiego tworzony jest imiesłów czynny czasu teraźniejszego z sufiksem *-czy*. Nie są poświadczone formacje z polskim afiksem *-ący*, co sugeruje, że zapożyczenia te są bardzo stare albo autor *Kroniki* znał bardzo dobrze język polski i był obeznany z zawłościami gramatyki obu języków. Taką sugestią nasuwają też i pozostałe przykłady tej grupy. Autor nie zapożycza form, lecz posługuje się dobrze sobie znanymi leksemami i tworzy od nich rodzime formy.

W innych przykładach tej grupy znajdujemy formacje typu: k. 19 *woiowoda* (w tekście *woiowodoiu*) regularne polskie [e] przechodzi w [o] zgodnie z zasadą panującą w dialektach zachodnioruskich (*č, ž, š, j, r' + e = č, ž, š, j, r' + o*). Znaczenie 'urząd administracyjny w państwie WKL' poświadcza, że jest to zapożyczenie z języka polskiego. Niewątpliwie polonizmem są też formacje: *odnostainy* (k. 58 *odnostaino*, k. 54 *odnostainoiu*, k. 50, 55, 57 *odnostainuiu*), w których nagłosowe [je-] przeszło w regularne wschodniosłowiańskie [o-], *wenzenie* (k. 45), *wenzeniie* (k. 32), *wiazenie* (k. 60, 61, 76) i postać *wiazni* (k. 72, por. pol. *więzienie, więzień*), *pamietaty/ pamiataty* (pol. *pamiętać*): k. 21 *pamietay*, k. 45 *pamietayte*, k. 45 *pamiataiete*, k. 23, 62 *pamiataiuczy*. Wszędzie tu mamy do czynienia z wahaniami w pisowni *e/a ≤ *ę*, w których [e] jest regularnym zachodnioruskim refleksem nieakcentowanego [a] kontynuującego psł. **ę*. Jedyne formacje *pamietay/ pamiatayte* zdradzają wpływ polski z denazalizacją nosówki, ponieważ [e] znajduje się tu pod akcentem. Czasowniki zwrotne zapożyczone są z regularną zmianą *się* na *sia*, por. przykłady: k. 2, 3 *spodobało sia*, k. 4 *bojaczysia*, k. 7 *obekali sia*, k. 31 *podati sia ≤ poddati sia*, k. 40 *obrazit sia, potykat sia* (por. *potykać się*).

Prasłowiańskie [r'] oddawane jest przez rodzime [r] twarde także w zapożyczeniach: k. 6 *car, cara*, k. 8 *pryjaty, spryjaty*, k. 16 *pryiechat*, k. 29 *prywitat*, k. 38 *prywitat sia*, k. 32 *pryprawa*, k. 36, 38, 60 *rek* (por. *rzekł*), k. 40, 62, 72 *prybeg, prybegli* 69, 76, 77, k. 1, 2, 18, 20, 38, 75 *pryczyna* i różne formy, k. 40, 72 *prygodu*, k. 42, 47, 58 *mistr*, k. 4, 13, 15, 16, 36, 52, 58, 60, 63, 65, 75 *gospodar* i różne formy, k. 58 *żolnier*, k. 59 *rycer*, k. 42, 59, 60 *potreba*, k. 14, 28, 60 *recz* (por. *rzecz*).

Spółgłoska [ć], [dź] w zapożyczeniach polskich oddawana jest przez [t],[d]: *budowat* (1), *urodył* (2), *naprotywku, sprawowaty* (5, 77), *radyty* (5, 53, obok też

⁴ Wahania w pisowni samogłoski *e, a ≤ *ę* także można tu wyjaśnić wpływem polskim, bo samogłoski te znajdują się pod akcentem.

radyt' 35, pol. *radzić*), *odpusty* (6), *pryjaty* (9), *okrutenstwo* (10, 12, 48, 76), *panowaty* (2, 41, 45) raz też ze spółgłoską miękką *t'* *panowat'* (45), *pryieźdzaty* (21), *dostoinost* (27), *ochrystytsia* (29), *złost* (48), *pryprawity* (55, por. *przyprawić*), *czynit* 58, *odeż* (59), *prywłaszczyty* (59), *ratowaty* (59), *oddaty* (60), *posesty* (61), *zadosyt* (66, por. *zadość*), *wczynity* (66), *dowedatysia* (76).

Cechą charakterystyczną języka białoruskiego i jego dialektów jest wymowa biblabialna dawnego [w], która skutkuje w zabytku pomieszczeniem zapisów *w/u* w przyimkach i w przedrostkach przed spółgłoską. Zjawisko to objęło także zapożyczenia (*w-* na miejscu prefiksu *u-*): *wbaczili* (31), *wbaczył* (14), *wbeg* (18, 19, 33), *wczynity* (por. *uczynić*) i inne jego formy (wielokrotnie na kartach 2, 4, 7, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 31, 34, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 45, 50, 52, 54, 57, 58, 61, 62, 64, 66, 75), *wdeł* (55, 61, pol. *udział*), *wkazał sia* (21).

Wiele jest przypadków adaptacji morfologicznej zapożyczeń. Użyte są one zgodnie z zachodnioruską normą – przyjmując rodzimą końcówkę: k. 2. *ku wschodu* (Dat. sg.), k. 3 *szkodu* (Acc. sg.), k. 8 *spryjaju*, k. 13 *obraty – oberyte gospodara sobi*, k. 22 *z zachoda* (G. sg.) *słońca*, k. 27 *pomocyju* (*pomoc*, I. sg., por. ruskie *помочь – помочью, помочию*), k. 45 *stryj – stryjewi* (D. sg.), k. 67 *od poczatka* (G. sg., por. *od początku*).

Zapożyczenia fleksyjne

Osobno należy zwrócić uwagę na zapożyczanie w *Kronice* polskich form gramatycznych, przyimków, przedrostków. Niekiedy nawiązują one do polskich form gwarowych lub form staropolskich: k. 2 *zmerł*, k. 11 *zmertwych wstanie*, *zmerli*, k. 27 *paniei*, k. 57 *po koronacyjej* (staropolski G. pl. rzecz. *pani, koronacja*). Ponadto w tej grupie znajdują się także konstrukcje przyimkowe i formacje przedrostkowe z polską postacią przyimków lub przedrostków. Z jednej strony będą tu konstrukcje przyimkowe wzorowane na polskich i zachowujące polskie znaczenie: k. 4 *po smerty*, k. 5 *po sobi* ≤ *po sobie*, k. 10 *po odmowi*, k. 15 *na mieyscu*, k. 16 *utek do Brańska*, k. 19 *do gospodarstwa*, k. 24 *odstupit od...*, k. 26 *s obu* = *s oboju*, k. 27 *do Prus, na Mazowszu, od granicy, aż do reki* (*pryty*), k. 33 *poslat po niego*, k. 34 *buduczy w Smoleńsku, na wesnu* (jako okolicznik czasu), k. 40 *prybegli do brata*, k. 43 *do Ryma*, k. 44 *od papeża*, k. 46 *na zamku*, k. 49 *do kostela, w zamku*, k. 56 *z dwoma*, k. 62 *do Polski*, k. 64 *do Moskwy, poslat po kogo*, k. 68 *o woisku*, k. 76 *od Bożyjago Narodzenia*. Z drugiej zaś strony konstrukcje z przyimkami i przedrostkami, które zna też język białoru-

ski, lecz mają one polską postać fonetyczną – udźwięcznienie spółgłoski przed bezdźwięczną i przed samogłoską oraz sonorną. W zabytku mamy najprawdopodobniej do czynienia z jednym przyimkiem z kontynuującym psł. *sъ i *izъ, które zlały się w jeden pod wpływem polskim: k. 13 z *lazni*, k. 14 z *togo goroda*, z *soboju*, k. 15 z *wielikim*, z *woyska pobeg*, z *gorodom*, k. 16 z *tymi*, k. 21 *odpor*, z *mnogim*, k. 24 z *Witebska*, z *wsim*, k. 25 z *materju*, z *Gorodna*, z *woiskom*, z *Wilni*, z *marszałkom*, k. 26, z *kniazem*, k. 30 z *Konstantynom*, z *Korbutom*, z *Lingwenem*, z *bratju*, z *nami*, k. 34 z *Kijewa*, z *piru*, z *carstwa*, z *gur*, k. 67 z *poradoiu*, z *radoju*. W tym miejscu należy też wspomnieć, że równolegle istnieją w tekście formacje zachowujące stary przyimek sъ, otъ w położeniu przed spółgłoskami bezdźwięcznymi, co stanowi przejaw wpływów cerkiewnosłowiańskich i pośrednio dowodzi zasadności tezy o polskim wpływie na powstanie przyimków lub przedrostków z-, od-, np. *otprowadyt*, k. 56, ale też: k. 6 *odpustył*, k. 7 *od poranka*, k. 8 *od tebe*, *od wielikoho kniazia*, k. 18 *od Trok*, k. 19 *odiechat*, k. 22 *od tych*, k. 26 *od tebe od sebe*, k. 30 *od brata*.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na formację *zabiwali* (k. 76), która stanowi hybrydę ruskiej postaci tematu z polskim przedrostkiem na zasadzie kontaminacji *ubivali* + *zabijali* = *zabiwali*.

Wpływ polszczyzny na frazeologię i składnię zabytku

Oprócz tych wyraźnych nawiązań leksykalnych i formalnych, wpływ języka polskiego na język *Kroniki Bychowca* przejawia się w stałych związkach wyrazowych i w sposobie budowania zdań. Zagadnienie to opisane zostanie poniżej na przykładzie zapożyczania gotowych związków frazeologicznych lub tworzenia nowych na bazie istniejących polskich stałych połączeń wyrazowych oraz zdań złożonych podrzędnie.

Język *Kroniki Bychowca* odnotowuje kilka zapożyczonych związków wyrazowych bezpośrednio z języka polskiego. Frazeologizm polski *mieć (sobie) kogoś za kogo*, co został przekazany w tekście *Kroniki* następującymi związkami: k. 2 *za boga jego mity* i k. 6 *za predkow mity*. W obu przypadkach czasownik występuje w swojej rodzimej postaci po zmianach fonetycznych typowych dla dialektów zachodnioruskich – redukcji nagłosowego [i] i zmianie psł. *ě ≥ i. Odnotowane na k. 5 związki *ostawił po sobi*, *po sobi zostawił*, *zostawit po sobi* (k. 61) są refleksem polskiego *zostawić po sobie*. Połączenia te wskazują, że zbliżone do siebie brzmieniem i znaczeniem czasowniki mogły być zamiennie stosowane to w wersji ruskiej, to w wersji polskiej w składzie tego związku.

Odnotowałem ponadto refleks frazeologizmu *wziąć na siebie/ przyjąć co*, który przekazany jest w postaci *wziął na sebe czyn czerneczeski, wziął na sebe czyn mnieszski* (oba na karcie 10, pierwszy odnosi się zakonów Kościoła prawosławnego, drugi – do zakonów Kościoła rzymskokatolickiego). Związki *poniał za żonu, poniat za żonu* (k. 18, 20), *za małżonku wziat* (k. 20), *poniał za sebe żonu* (k. 20) są dokładnym odpowiednikiem polskiego *pojąć/ wziąć za żonę*. Echem tego samego związku jest użyty na karcie 29 frazeologizm *za sebe wziaty korolewnu Jadwigu*. Wokół tego znaczenia gromadzą się ponadto *dat w małżonku* (k. 20), *dali za małżonku* (k. 29), *byt za kniazem Dawidom* (k. 23), *byt za kniazem Jurjem* (k. 31). W dwóch pierwszych połączeniach nietrudno odnajdziemy wzór polskiego *dać za żonę komu kogo*, który – jak wskazuje pierwszy wariant – mógł być dość swobodnie używany. W ostatnich frazeologizmach odnajdujemy echo dawnego staropolskiego *być za mężem za kimś*, który jest jeszcze zachowany w języku rosyjskim jako *а́иñи чрѣо́члѣ чрѣ е́лѣ*. Istnienie takiego frazeologizmu w języku rosyjskim sugerować może w nim szerszy wymiar, np. północnosłowiański. Dlatego w zabytku może to być przykład równoległego rozwoju frazeologizmu.

Ponadto wpływ polski odnajdujemy w konstrukcjach *rada jemu była wsia zemlia Litowska i Russkaja* (k. 33), *zachowaty w lasce* (k. 53), *obraty sobi wojewodoju* (k. 54), *przyprawity o smert* (k. 55), *oczom nie wedaiuczy* (k. 73). Ten ostatni jest zmienioną wersją polskiego *oczom nie wierzyć*. W pierwszym z kolei odnajdziemy ślad używanego czasem w dialektach frazeologizmu *rad(a) jest komu kto, co* ‘podość się komu’, ‘bardzo lubić, kochać’ (por. czeskie *mam tě rad* w tym samym znaczeniu). Dosłownym zapożyczeniem z polskiego są: *gwałtom wziął* (k. 12), *założył gorod* (k. 12), *klasztor* (k. 18), *chwała Panu Bogu* (k. 60), *wieczysty mir* (k. 61), *na imia (komu)...* (k. 64, 67), *zadosyt wczynit* (k. 66). Ten ostatni jest echem polskiego *uczynić zadość*. Pisarz oddał go w brzmieniu zniekształconym, bo słowo *zadość* skojarzył z *dość* od *dosyć*, więc skoro *dość* – *zadość*, to i *dosyć* – *zadosyć*.

Poza wymienionymi związkami frazeologicznymi pozostają do omówienia konstrukcje składniowe zdradzające wpływ składni polskiej. Zapożyczono czasownik *dorastać* w całej konstrukcji z dopełniaczem *dorastać czego (dziś do czego)*: *dorastat let* (k. 12), zapożyczenie spójnika *aby, by* pociągnęło za sobą zapożyczenie całej konstrukcji okolicznikowych, np.: k. 16 *prosiaczy jeha, aby do niego pryjechał*, k. 23 *aby to tak było*, k. 37 *aby innych pokaznił*, k. 42 *abyś stał do Cesara, o to byś stał*; zapożyczenie spójnika *ale* umożliwiło powstanie zdań przeciwstawnych z tym spójnikiem (przykłady na kartach 2, 10, 21, 27, 40, 45, 52, 54, 58, 60, 61, 66). Leksem *zwyteżstwo* został zapożyczony w całej

konstrukcji składniowej nad + Inst.: k. 15 *zwyteżstwo nad Niemcy*. Zapożyczenie wyrazów *klasztor* i *kosteł* pociągnęło za sobą także charakterystyczne połączenia ich z dopełniaczem, ale odnoszące się do prawosławia leksemy *cerkow*, *monastyr* zachowują cerkiewnosłowiańska konstrukcję *vo imę kogo czego*: k. 20 *kliasztor Matki Bożej* (k. 22 nawet *Matki Bozskoy*), k. 29 *do kosteła swiatogo Stanisława*, k. 44 *kosteł swiatogo Stanisława*, z kolei czasownik *nadat* (pol. *nadać*) nie został przejęty w konkretnej konstrukcji składniowej, bo w tekście poświadczony jest w konstrukcjach *nadat do kogo – kogo, co, nadat kogo, co czym*, stosowanych zamiennie, porównajmy: k. 29 *nadał kosteł drogymi reczmi cerkownymi* i niżej na tej samej karcie: *kanoniki nadał do tego kostera*, a na karcie 41 po prostu *nadał kosteł* bez wskazania na środek czynności. Zapożyczona z polskiego jest konstrukcja *miel (z kim) dwa syna/ dwuch synow*. Można odnieść wrażenie, że forma dopełniacza – biernika została tu zapożyczona z polskiego jako całość: *mił dwuch synow* (k. 2), *mił troch synow* (k. 6), *miel try żeny* (k. 36), *meł s nieju dwa syna* (k. 37). Jak widać, czasownik może przybierać różne postacie fonetyczne. Polonizmami są wreszcie konstrukcje składniowe, których istota tkwi w zapożyczeniu przez wyrazy ogólnosłowiańskie polskich wymagań składniowych, a które na rodzimym gruncie cechują się innymi właściwościami: *nauka jazyka ruskogo* (k. 12), *prosit o pomocz* (k. 60), porównajmy rodzime *nauczylsia czemu – jazyku Ruskomu* (k. 12), *prostiti czego*.

Polonizmy w *Kronice Bychowca* nie mają tylko „zewnątrznego” charakteru jako ślady kultury wyższej, dworskiej, książęcej, nie są też tylko znakami „polskości” realiów życia w Wielkim Księstwie Litewskim czy wiary rzymskokatolickiej; wręcz odwrotnie – stanowią niejaką wewnętrzną, immanentną cechę języka tego okresu, przynajmniej na dworze książąt Olelkowiczów. Praktycznie wszystkie polonizmy leksykalne przeszły proces adaptacji fonetycznej tak, że niekiedy trudno doszukiwać się w nich polskiego charakteru. Zapożyczenia dotyczą w tym przypadku całego systemu językowego, jednocześnie równolegle funkcjonują elementy rodzime lub cerkiewnosłowiańskie, co sprawia wrażenie, że język *Kroniki* stanowi swoistą mieszankę elementów tych trzech systemów językowych.

Резюме

Влияние польского языка на язык старобелотусской „Хроники Быховца”

Западнорусские летописи появляются впервые в XV веке. Они продолжают традиции летописания Киевской Руси. *Хроника Быховца*, о которой здесь идет речь, является последним полным списком белорусско – литовских летописей. Ее название идет от фамилии

Александра Быховца, историка – любителя, который нашел рукопись и подарил ее историку – профессионалисту Нарбутту, который опубликовал ее в 1842 году. После этого рукопись исчезла, сохранилась только ее транслитерация латинским шрифтом.

В статье обсуждается функционирование элементов польского языка в памятнике, писанном языком перенасыщенным элементами польского и церковнославянского языков. Полонизмы в тексте не являются лишь знаками польского характера реалий жизни в Великом Княжестве Литовском или римокатолического вероисповедания. Их следует считать природными элементами языка этого периода. Все прошли через стадию фонетической адаптации, так что иногда трудно видеть в них польское происхождение. Параллельно употребляются элементы церковнославянского языка, что придает языку памятника более приподнятый характер.

Summary

Influence of Polish on the language old-Byelorussian „Bychowiec’s Chronicle”

Polish words or phrases used in the *Bychowiec’s Chronicle* don’t only have „outside” character as marks of the highbrow culture. They are not also only signs of the Polish national identities of reality of living in The Great Lithuanian Duchy or the Roman-Catholic faith; give inversely – they constitute certain internal, immanent feature of the language of this period, at least on the manor house of princes Olelkowicz. Practically all lexical Polish word or phrase used in the Chronicle underwent the process of the phonetic adaptation, and sometimes it was hard to find Polish character in them. Borrowings concern the entire linguistic system in this case, at the same time parallel native or Orthodox-Slav elements are functioning what the impression that the tongue of the Chronicle constitutes the specific blend of elements of these three linguistic systems.